

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОГОВОРІВ ПЕРЕВЕДЕННЯ БОРГУ

THEORETICAL AND LEGAL SUPPLY OF THE DEBT TRANSFER AGREEMENTS

Костяшкін І.О.,

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри трудового, земельного
та господарського права юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права*

Розглянуто питання теоретико-правового забезпечення договорів переведення боргу. Зобов'язання з переведення боргу в межах цивільних правовідносин здебільшого виникають на підставі договірних відносин. Договірні правовідносини, серед яких особливе місце займає договір переведення боргу, справляють значний вплив на розвиток цивільно-правових норм в умовах товарного обігу. За наслідками дослідження пропонується закріплення в правових нормах ЦК України дефініції договору переведення боргу та вирішення питання щодо розподілу відповідальності сторін у разі часткового переведення, яке викликає труднощі при вирішенні справ, пов'язаних із переведенням.

Ключові слова: договір, борг, кредитор, боржник, переведення боргу.

Рассмотрены вопросы правовой природы договоров перевода долга. В основном обязательства по переводу долга в пределах гражданских правоотношений возникают на основании договорных отношений. Договорные правоотношения, среди которых особое место занимает договор перевода долга, имеют большое влияние на развитие гражданско-правовых норм в условиях товарного обращения. По результатам исследования предлагается закрепление в правовых нормах ГК Украины дефиниции договора перевода долга и решения вопроса о распределении ответственности сторон при частичном переводе, которое вызывает трудности при решении дел, связанных с переводом.

Ключевые слова: договор, долг, кредитор, должник, перевод долга.

Questions of the legal nature of contracts of the translation of a debt are considered. Contractual legal relationship among which a specific place is held by the contract of the translation of a debt have a great influence on development of civil norms in the conditions of the commodity address. Generally obligations for the translation of a debt within civil legal relationship arise on the basis of the contractual relations. According to the results of the study, it is proposed to consolidate the definition of a debt transfer agreement in the legal rules of the Central Committee of Ukraine and to resolve the issue of the division of responsibility of the parties in case of partial remittance, which causes difficulties in solving cases related to the transfer.

Key words: contract, debt, creditor, debtor, debt transfer.

Постановка проблеми. В сучасних умовах в Україні відбувається процес перетворень, який стосується не тільки соціально-політичних, а, насамперед, економічних аспектів життя країни. Прискорення політичних і економічних реформ істотно залежить від рівня правового регулювання цивільно-правових відносин. Зокрема, для організації і здійсненні господарської діяльності, розвитку бізнесу на сучасному етапі великого значення набуває вдосконалення чинного законодавства. На подальший розвиток цивільно-правових норм в умовах товарного обігу, в тому числі міжнародного, істотно впливають договірні правовідносини, серед яких певну специфіку і призначення має договір переведення боргу.

Варто зазначити, що зобов'язання з переведення боргу в межах цивільних правовідносин здебільшого виникають на підставі договірних відносин. Значення договору переведення боргу полягає в тому, що сфера застосування цієї правової форми розширюється у всіх галузях економічних відносин. Однак нині в межах національного законодавства фактично відсутнє окреме регулювання цього інституту, що ускладнює визначення змісту та форми таких договорів, особливостей та наслідків їх укладення, виконання та розірвання.

Стан опрацювання. Питання договірної регулювання переведення боргу неодноразово ставало предметом наукових розвідок таких вчених: С.М. Братусь, І.Р. Калаур, В.М. Касап, Н.С. Кузнецова, Р.А. Майданік, Я.В. Новохатська, В.І. Пушай, Є.О. Суханов, І.В. Спасибо-Фатеева, В.О. Тархов, Б.Б. Черепанін та ін. Проте праці згаданих авторів здебільшого стосувались наслідків їх укладення та ролі боржника в таких правовідносинах, тому важливим нині є визначення особливостей щодо ознак та змісту досліджуваних договорів.

Метою статті є розкриття теоретико-правового забезпечення договорів переведення боргу.

Виклад основного матеріалу. Значимість договору підтверджена ст.ст. 11, 509 ЦК України [1], якими визначено «невичерпний» перелік підстав виникнення зобов'язань. Договір відіграє основну роль у виникненні зобов'язальних правовідносин. Це зумовлено принципами, на яких будується вся система цивільного права: визнання рівності суб'єктів, свободи договору, автономії волі [2, с. 322].

Ми поділяємо погляд на те, що призначення договору – в його самостійній підставі виникнення зобов'язання [3, с. 15]. Разом із тим підстава виникнення зобов'язання є основним критерієм відмежування договірних відносин від зобов'язань, що виникають на підставі норми закону. Підстава таких зобов'язань визначається нормою закону (особливо переведення, що виникають з огляду на закон, розглянуті в попередньому підрозділі дослідження). Договірні ж зобов'язання виникають виключно на підставі правочину осіб, які беруть участь у зобов'язанні.

Підставами виникнення зобов'язань із переведення боргу можуть бути різні договори. ЦК України виділяє окремі види договорів за змістом, що вказують на конкретно-каузальний предмет договору (до прикладу, оренда приміщення, поставка товару тощо). Однак договір переведення боргу не можна прирівнювати до договорів, в яких закріплений конкретно-каузальний предмет, оскільки цивільне законодавство стоїть на позиції абстрактності таких договорів [4, с. 17]. Норми, які регламентують правовідносини з переведення боргу, мають загальне значення для окремих видів договорів. Наприклад, продавець може здійснити передачу товару за договором купівлі-продажу, а потім покупець (початковий боржник) переведе обов'язки іншій особі (новому боржнику); підрядник виконує роботу для замовника, а замовник за згодою підрядника переведе обов'язки по оплаті новому боржнику.

Зміст договірної правовідносини суворо індивідуалізований, тобто права й обов'язки сторін суб'єктивні і характеризують приналежність їх до суб'єкта і залежність від нього. Варто зазначити, що договірне правовідношення, крім юридичного змісту, може мати і матеріальний (фактичний) зміст. Матеріальний зміст передбачає фактичну поведінку, яка опосередковується правом і в якій реалізуються права й обов'язки [5]. Тому в юридичному змісті об'єднуються права й обов'язки сторін, а в матеріальному – їх реалізація. І цілком очевидно, що для утримання договірних правовідносин щодо переведення головним критерієм є наявність і реалізація прав і обов'язків. Основні ознаки такого критерію полягають у наведеному нижче:

1) межі можливої і необхідної поведінки учасників досліджуваних правовідносин окреслюються проявом вимоги кредитора до боржника, який, своєю чергою, зобов'язаний діяти в інтересах уповноваженої особи. Здійснення суб'єктивного права кредитора забезпечено обов'язком нового боржника. При цьому договір переведення породжує своєрідну структуру зобов'язання: вимагати виконання може особа (кредитор), яка не є стороною за договором між боржниками;

2) зміст договірної правовідносини встановлюється нормами права, закріпленими в ЦК України, а також таким складним юридичним складом, як договір між боржниками (кредитором і новим боржником) і односторонній правочин кредитора (боржника). Особливість і унікальність структури правовідносин, що виникають із договору переведення, – наявність боржника, який узяв на себе обов'язки іншого або ж вступив у солідарне виконання обов'язку;

3) суб'єктивне право однієї сторони й обов'язок іншої сторони взаємопов'язані між собою інтересом. Кредитор, маючи право вимоги, задовольняє свій інтерес. Своєю чергою, новий боржник зобов'язаний виконати вимогу не тільки в інтересах кредитора, але й в інтересах первинного боржника, оскільки конструкція договору переведення передбачає включення і виконання різних за змістом цільових вимог – проведення взаєморозрахунків між усіма сторонами правовідносин, залік взаємних вимог, а також забезпечення виконання зобов'язання.

Таким чином, зміст договірної зобов'язання з переведення – це комплекс взаємних прав і обов'язків сторін, що реалізуються ними при заздалегідь зумовленій меті економічного характеру для досягнення певного результату. У зв'язку з цим логічно припустити, що різні цільові установки вносять практичний сенс у конструкцію договору. Якщо мета економічного характеру стає складовим елементом договору, то їй надається юридичне значення [6, с. 108].

Оскільки норми про переведення боргу розміщені в загальній частині зобов'язального права і мають загальний характер для всієї підгалузі, то і договір переведення боргу завжди буде загальним для всіх видів договорів.

Характеризуючи правову природу досліджуваних договорів, необхідно зосередити увагу на його суб'єктному складі. Варто зазначити, що суб'єктний склад договору переведення як юридичного факту представлений завжди двома сторонами, а суб'єктний склад договірної зобов'язання з переведення боргу – трьома, оскільки зміст договірної правовідносини не збігається зі змістом договору. Суб'єктні склади договору й договірної правовідносини також не збігаються. Суб'єктами договірної правочину з переведення боргу можуть бути тільки сторони, що укладають між собою договір: початковий і новий боржники. Значить, кредитор є суб'єктом договірної правовідносини, але не стороною за договором. На нашу думку, в будь-якому договорі сторонами останнього є особи, які створюють умови договору, а сторонами договірної правовідносини є особи, які беруть участь у виконанні договору.

Таким чином, договір переведення боргу, маючи у своїй конструкції двох боржників – сторін за договором, визначає кредитора як особу, яка не зобов'язана брати участь у такому правочині. Кредитор висловлює лише згоду на укладення договору. Однак закон не забороняє кредитору брати участь в укладенні такого договору.

Висновок про те, що кредитор є або не є стороною в договорі переведення як юридичному факті (правочині), має теоретичне і практичне значення:

1) буквальне тлумачення норми закону (ч. 1 ст. 628 ЦК України) визначає правильність зробленого висновку, оскільки зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства;

2) узгодження як фіксація єдності волі всіх сторін із боку кредитора не припустиме. Кредитор може дати тільки згоду на вчинення правочину між боржниками. Така згода, на нашу думку, виражає волю особи вчинити односторонній правочин.

Факт участі кредитора як третьої сторони в договорі буде впливати на здійснення захисту цивільних прав усіх учасників вихідного правовідношення, тому, розглядаючи спори за договорами переведення, необхідно проводити вивчення суті договору між боржниками.

На нашу думку, можливість участі кредитора як сторони в зобов'язанні визначається лише у разі, якщо договір про переведення укладається між кредитором та новим боржником із погодженням цього договору первісним боржником, що притаманно окремим правовим системам.

Договірні умови є способом фіксації взаємних прав і обов'язків. З цієї причини зазначені елементи логічно досліджувати в сукупності єдиного механізму правової конструкції договору переведення боргу. Доцільно вказати, що істотною умовою договору про переведення боргу варто визнати умову про предмет такого договору.

Предмет договору переведення боргу, на нашу думку, складається з двох параметрів, що відповідають на питання «що?» і «скільки?» [7, с. 40]. Стосовно цієї формули предмет договору переведення боргу буде складатися з послідовної передачі первісним боржником і прийняття обов'язків новим боржником (відповідь на питання «що?»). Предмет договору переведення боргу переважно виражається в грошовому еквіваленті. Цей предмет може відображати і виконання зобов'язання новим боржником кредитору, і вказівку на передачу документів, що засвідчують обов'язки боржника. Однак включення зазначених положень у зміст договору не обов'язкове, оскільки таке виконання само собою зрозуміло. І, крім того, документи, що фіксують право вимоги кредитора, у нього є. З цієї причини немає сенсу вносити в умови договору відповідальність за недійсність переданого боргу.

На нашу думку, предмет договору переведення боргу як істотна умова договору має бути закріплений у відповідній нормі цивільного законодавства. Тобто законодавча конструкція має містити такий нормативний елемент: за договором переведення одна сторона (початковий боржник) переводить обов'язки іншій стороні (новому боржнику).

Крім грошового еквівалента, сторони можуть передбачити в предметі договору переведення виконання робіт, або надання послуг, або повернення майна.

І, якщо при переведенні в якості виконання робіт або надання послуг особливостей фактично немає (тобто правовідносини складаються ідентично до правовідносин, де предметом виступають гроші), то при переведенні майна варто враховувати питання, що стосується якісної характеристики майна. Воно має бути ідентичним, як і в зобов'язанні між кредитором і первісним боржником. Якщо матеріальна цінність відповідає характеристиці, закладеній у зазначеному зобов'язанні, потрібне додаткове узгодження між кредитором і новим боржником. А це вже правовідносини, які не пов'язані з переведенням боргу.

Питання «скільки?» характеризує таку ознаку, як обсяг переданих обов'язків. За загальним правилом на нового боржника переходять усі обов'язки, включаючи і відповідальність за зобов'язанням між первісним боржником і кредитором. У цьому контексті варто зупинитись на можливості розподілу предмета зобов'язання відповідно до ЦК і застереженні про визначення обсягу початкового боргу самими сторонами.

Кредитор, що дає згоду на заміну осіб при переведенні боргу, має право прийняти таке виконання частинами. Оскільки місце первісного боржника займає новий, а зобов'язання зберігається, то можливість поділу того ж зобов'язання, на нашу думку, можливе. Тому переведення боргу в частині (щодо первісного зобов'язання) в договорі вважаємо допустимим. На нашу думку, закріплення відповідної норми в ЦК України про можливість часткової передачі боргу врегулюють договірні правовідносини щодо переведення і поставлять їх на рівень визначеності.

Від передачі боргу в частині необхідно відрізнити неповну заміну боржника або приєднання боржника як способи переведення. Відмінністю у вказаних випадках буде обсяг відповідальності первісного і нового боржника.

При передачі боргу в частині зобов'язання між кредитором і первісним боржником зберігається. Але ані первісний, ані новий боржник не можуть нести відповідальність у повному обсязі, оскільки зобов'язання «розірвано». Межі відповідальності мають визначитися відповідно до меж переданого обов'язку. Тому логічним буде «розмежування» між боржниками також обсягу відповідальності, який пропорційно розподіляється відповідно до обсягу переданого боргу.

Тому при частковому переведенні кожен із боржників нести відповідальність у межах своїх часток, тоді як при неповній заміні така відповідальність буде субсидіарною, а при приєднанні – солідарною. У зв'язку із цим вважаємо, що в межах предмета договору має бути зумовлено спосіб переведення боргу, оскільки це безпосередньо впливатиме на виконання договору та відповідальність за ним.

Викладене дає підставу зробити висновок, що нормативна конструкція договору переведення має містити необхідні для такого договору умови в межах предмета договору. На нашу думку, до них належать обсяг переданого боргу і розмір відповідальності, а також розподіл обсягу відповідальності в разі відсутності домовленості щодо цього.

Істотними умовами в договорі переведення можуть також виступати строк виконання зобов'язання і строк отримання згоди кредитора. Умова про строк виконання зобов'язання може бути включена тоді, коли зобов'язання між кредитором і первісним боржником прострочено. В іншому випадку необхідно вказувати на негайність виконання обов'язку перед кредитором, зважаючи на те, що переведення боргу відіграє певну функцію забезпечення виконання зобов'язання, у зв'язку із тим, що останній зацікавлений у максимально швидкому виконанні такого зобов'язання. У разі, коли первісне зобов'язання не прострочене, виконання провадиться відповідно до строків, встановлених у зобов'язанні між кредитором і первісним боржником. Або сторони за згодою кредитора передбачають інший строк виконання.

Включення в ЦК України норми, що акцентує на встановленні сторонами строків виконання зобов'язання, на нашу думку, посилить захист прав кредитора (первісного боржника).

Строк отримання згоди кредитора як договірні умова не має обов'язкового характеру для нього. Договір буде вважатися неукладеним у разі неотримання такої зго-

ди або висловленої пізніше встановленого строку згоди [8, с. 483]. Тому сторони можуть, але не зобов'язані, передбачати вищевказані умови.

Вступаючи в договірні правовідносини, боржники фактично не мають будь-якої вигоди, тобто договір переведення боргу є, по суті, безоплатним. Однак договір, формально безоплатний, може принести особі, яка не отримує винагороди, цілком реальні вигоди, які лежать за межами договору. Такі вигоди полягають у тому, що з переведенням боргу боржники вирішують питання, пов'язані з проведенням взаєморозрахунків. Тому визначення договору переведення безоплатним – питання порівнянє. Оплатність договірного правовідношення засвідчена парою «кредитор – новий боржник», де кредитор очікує оплатне виконання зобов'язання. Критерії оплатності між боржниками (отримання плати і зустрічне виконання), включені в зміст договору переведення, на нашу думку, не впливатимуть на правовий результат договору переведення.

Висновки. Отже, договір переведення боргу об'єднує в собі складний правовий склад, на базі якого виникають нові відносини, які потребують правової регламентації. Важливість вирішення питань, пов'язаних із переведенням, полягає в побудові теоретичної конструкції договору, яка розкриває суть переведення боргу і пов'язана з визначенням правового положення сторін, захистом їх прав, принципу послідовності такого переведення.

Варто підкреслити, що врегульованість прав і обов'язків сторін цих правовідносин не зовсім повно відображає сутність договору переведення боргу. А це призводить до порушення прав сторін при виконанні договорів. Тому очевидно, що регламентація змісту правовідносин щодо переведення боргу вимагає вдосконалення.

Проведене нами дослідження вказує на необхідність закріплення в правових нормах ЦК України дефініції договору переведення боргу та вирішення питання щодо розподілу відповідальності сторін при частковому переведенні, який викликає труднощі при вирішенні справ, пов'язаних із переведенням.

Регламентація таких доповнень, на нашу думку, має стосуватися такого:

1) за договором переведення одна сторона (первісний боржник) переводить обов'язки повністю або в частині другій стороні (новому боржнику) з метою їх виконання в межах строків, встановлених умовами договору;

2) обсяг переданого боргу так само, як і обсяг відповідальності, передбачений зобов'язанням між кредитором і первісним боржником, встановлюється правомочним сторін;

3) за відсутності в договорі умов про переданий обсяг відповідальності така відповідальність враховується пропорційно до розподілених сум боргу.

Зміст і види договорів постійно розширюються, а це тягне за собою і розширення правової бази, що регулює правовідносини щодо переведення. Правові зв'язки між учасниками договірних зобов'язання, що виникають, мають певну відособленість у регулюванні цивільно-правових відносин. Складовими частинами цих відносин є елементи правової конструкції договору, які, залежно від поставленої мети, підлягають дрібненню. Іншими словами, договір переведення боргу є необхідним інститутом цивільного права, економічна сутність якого полягає в цивільно-правовому механізмі, що регулює переважно грошові відносини між суб'єктами цивільних правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. ВВР. 2003. № 40-44. Ст. 356.
2. Гражданское право: учебник для вузов. Часть 1 / под общей ред. Т.И. Илларионовой, Б.М. Гонгалю, В.А. Плетнева. М.: Норма-Инфра-М, 1998. 464 с.
3. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право: общие положения. М.: Статут, 1998. 682 с.
4. Степаненко Е. Правовое регулирование института перевода долга. Хозяйство и право. 2000. № 10. С. 29–35.
5. Гайдук Ю.Н. Договор перевода долга. II (вторая) научная сессия преподавателей и студентов: Сборник материалов (г. Витебск, 2000 г.). Витебск, 2000. С. 25–26
6. Пушай В.І. Уступка права вимоги і переведення боргу в цивільних правовідносинах (на матеріалах судової практики): монографія. Харків: Екограф. 2010. 180 с.
7. Смілянecь І.П. Поява інституту переведення боргу або заміни боржника у зобов'язанні. Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 51. С. 38–41.
8. Комментарий к Гражданскому кодексу Республики Беларусь: в 2 кн. / отв. ред. В.Ф. Чигир. Мн. : Амалфея, 1999. Кн.1. 544 с.

УДК 347.9

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ СПОРІВ
У ПОРЯДКУ СПРОЩЕНОГО ПРОВАДЖЕННЯJUDICIAL CONSIDERATION OF INDIVIDUAL LABOR DISPUTES
IN THE PROCEDURE OF THE SIMPLIFIED PROCEEDINGS

Косьмій Л.Р.,

*старший викладач кафедри цивільного права і процесу
ПВНЗ «Університет Короля Данила»*

Стаття присвячена процесуальним особливостям розгляду індивідуальних трудових спорів у порядку спрощеного провадження. Проаналізовано зміни чинного цивільного процесуального законодавства в цій сфері. Прیدілено увагу перевагам та недолікам спрощеної процедури вирішення трудових спорів.

Ключові слова: індивідуальний трудовий спір, судовий розгляд індивідуальних трудових спорів, розгляд справ, що виникають із трудових відносин, цивільне судочинство, спрощення у цивільному судочинстві, спрощене провадження.

Статья посвящена процессуальным особенностям рассмотрения индивидуальных трудовых споров в порядке упрощенного производства. Проанализированы изменения действующего гражданского процессуального законодательства в этой сфере. Уделено внимание преимуществам и недостаткам упрощенной процедуры разрешения трудовых споров.

Ключевые слова: индивидуальный трудовой спор, судебное разбирательство индивидуальных трудовых споров, рассмотрение дел, возникающих из трудовых отношений, гражданское судопроизводство, упрощение в гражданском судопроизводстве, упрощенное производство.

The article is devoted to procedural peculiarities of consideration of individual labor disputes in the order of simplified proceedings. The changes of the current civil procedural legislation in this area are analyzed. The attention was paid to the advantages and disadvantages of the simplified procedure for resolving labor disputes.

Key words: individual labor dispute, judicial consideration of individual labor disputes, consideration of cases arising from labor relations, civil legal proceedings, simplification in civil proceedings, simplified proceedings.

Постановка проблеми. Судова реформа, що відбувається в Україні, значною мірою змінила порядок здійснення правосуддя судами господарської, адміністративної та цивільної юрисдикції. Зокрема, 15 грудня 2017 р. набули чинності норми, внесені Законом України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Змінами введено в дію нові редакції процесуальних кодексів України, в зв'язку з чим суттєво змінився ряд процесуальних норм і правил як загального характеру, так і стосовно розгляду спорів окремих категорій. Зокрема, зміни передбачають певні особливості розгляду цивільних справ, що виникають із трудових правовідносин, а також змінюють деякі правила щодо спорів із посадовими особами підприємств. Однією з новел у процесі судового розгляду вищезгаданих справ стало спрощене провадження, передбачене главою 10 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України).

Стан опрацювання. Проблематикою спрощеного розгляду справ у цивільному судочинстві, у тому числі з питань вирішення трудових спорів, свого часу займалися

В.І. Бобрик, М.В. Вербіцька, Н.А. Громошина, С.І. Запара, О.Ю. Зуб, Т.М. Кучер, О.С. Ткачук, М.А. Черьомін та інші. Однак у сучасних умовах реформування процесуальних кодексів в Україні доцільно розглянути найбільш ефективні напрями спрощення судових процедур у цивільному судочинстві України, зокрема в питанні спрощеного провадження у трудових спорах, що стало новелою цивільного судочинства.

Отже, усі вищезазначені чинники зумовили необхідність проведення наукового дослідження процедури спрощеного провадження для трудових спорів, зокрема індивідуальних.

Метою статті є дослідження процесуальних особливостей розгляду індивідуальних трудових спорів у порядку цивільного судочинства за правилами спрощеного провадження.

Виклад основного матеріалу. Спрощене провадження має свою давню історію. Ще за часів римського права поряд із позовним провадженням застосовувалося «інтердиктне» провадження. За правилами останнього, претор видавав наказ-інтердикт за вимогою кредитора, що застосовувався для підтвердження права на майно. Обов'язковість виконання наказу забезпечувалася штра-